

NOVICA

kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči.

Na svitlobo dane od krajske kmetijske družbe.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleiweis.*

Tečaj VIII.

V sredo 17. maliga travna (aprila) 1850.

List 16.

Kermo brez ognja skuhati.

Ljudje so nekdanj vsako reč, kakor jim je jo Bog dal, rabili; takó so smukali klasje, in zernje zobali, takó so se oblačovali v kože, kakoršne so dobili, in so ko medvedi, v berlogih stanovali. Po malim so se zvedli, de jim je Bog verh tega vsega, kar jih živiti more, še tudi um in pamet dal, in so jeli božje stvarí si pripravni narejati. Jeli so se ognja in vode, zraka in zemlje posluževati, in jih v svoj prid obračati. Takó so med drugimi rečmi tudi z najdlimlin, so se učili jedi kuhati, in si iz moke kruh, in lepe bele pogače napravljati. — Naučili so se clo, še ni davno, sopar in nebeški ogenj — vzrok strašniga bliska in groma — svoji službi podvreči. Ni li to bilo prav? — Ali bi pa ne bilo prav, de bi tudi kmetje um in pamet, ki je jo Bog njim dal, k svoji časni sreči ravno takó kakor k večni obračati se učili. Naj to taji, kdor more!

Bog je nam živino stvaril, de bi nam služila. Konj in vol, krava in ovca, svinja in koza, vse te živali so nam pokorne, so, takó reči, naši tovarši v posvetnim življenju, in nemogoče bi nam bilo, brez njih obstati. Al ni naša dolžnost z njimi lepo ravnati, za nje skerbeti?

Nočem oponoviti lepih nauk, ki jih nam že sveto pismo v tem ozíru daje, nočem razjasniti krepkih besed s. duha: „pravičnemu se tudi živina smili“, nečem razlagati: kakó gerdo in neumno je, živino kleti, in pretepati, in kakó vsaka taka kletvica na zlobniga pretepavca nazaj pade; le to bi rad opomnil: kolikor pametnejši bi kmetje svojo živino, zlasti goveda kermi morali, ako bi sami sebi dobro hotli. Ne le po Primorskim, tudi v drugih krajih ljube Slovenije, se kerma živini podlaga, kakoršno jo narava podeli. Slama ali seno se v jasli verže, kakoršna je; živina zbera, dosti razmeče, potepta in v gnoj spravi. Malo bi bilo v tem reči, ko bi kerme dosti bilo; pa kakor je neki bogat deček, ki je v prvi mladosti kruh zmetaval in pomerancinove oblupce drugimu v obličje luskal, po nekoliko lét drobtince poiskoval, in lupine, ki so po tleh ležale, de bi se nasitil, poberal; tako se tudi takim ubogim kmetam, in njih živini godí. Zató mora vsakiga serce boleti, ki takó nespametno kermenje še današnji dan vidi, kér je za kermo velikokrat zlo terda. Umniši kmetovavci so slamo in seno rezati jeli, in veliko so že s tem prihranili. Nekteri rezanco poparijo, drugi, zlasti veči posestniki, ki iz slame tudi dober gnoj napravljati znajo, še rezanco namakajo, nekoliko solí, tudi otrobov ali mekin pridenejo, in takó za živino pičo napravijo, ki se do zadnje trohe in takó pozoblje, de se skora nobena bilka ne pogubi. Dosti jih je, ki zlasti kravam, tudi kuhane klaje dajejo; kar je gotovo še boljši, tode tudi drajši pride. G. Radizza, iz Gorice je sledeči način, kermo za živino zgodnjevatí in

brez ognja skuhati prepisal, ki se nam zvestiga prevdarka vreden zdi. „Ko se mokro seno, ai mokra slama zloži, se lahko ugrije, večkrat tudi vname. To ni kmetam nič noviga, ali bi se pa ne moglo v njih prid obrniti? Prav lahko! Saj s tem pač narava sama kaže, kako bi se kerma brez ognja kuhati dala. Napravi v hlevu štiri lesene posode; vsaka naj toliko krompirja ali pesja, in zrezane slame ali drobniga sena derži, kolikor je klaje na dan živini treba. Posode naj bodo po priméri glav veči ali manjši, saj bolj visoke ko široke in odperte. Korunja ali pesja kernuta naj se kolikor ga je na dan treba, dobro očisti, drobno zreže, in s potrebno slamo in s senam zmeša. Vsaka žitna slama je zato dobra; tode se mora tudi zrezati, saj na debelo, in z vodo toliko poškopiti, de se navlaži. Ta zmes se zdaj dne v posode, pa naj se tudi proti potlačí, takó de se terdno zleže. Posode ostanejo odperte. Pozimi se, tako napravljena piča v tréh dneh takó ogrije, de je korunje in pesje kuhano, in kerma takó godna, de se naj živini poklada. Rada jo bo takó sogreto pojedla. Slama takó zmehčana, se ne bo odbirala; marveč tudi bolj teknula, in živina se takó lepo redila, de se ji bo kmalo poznalo. Kdor je spervič trí ali štiri posode zapored in vsak dan eno za drugo takó napolnil, bo, ko se je ta klaja kermi začela, dan na dan spraznjeno spet nakidal, in takó zmiraj pripravno pičo za svoje govéda imel.*) Tudi ovcam bo prijetna in zdrava. Poleti se bo prej vgréla ko pozimi; vreme to s seboj prinaša. Paziti se pa mora, de ne ostane več časa v posodi, ko ga je treba, da se korunje al pesje zmehča.

Pokropljena rezanca in seno se tudi brez korunja ali pesja ugrijete, in živini vželéno pičo date. Tode se more opomniti, de k poškopljenju je le clo malo vode treba, le toliko, de k taki kuhi napravljena kerma, bodi si slama, ali seno, ali zmes bo nekoliko vlažna, in kuha se bo po redi opravila. Preveč vode bi jo le zadrževalo, tudi clo zabranti moglo.“ Tako g. Radizza. Le nekte re besedice še perstavim. Arabski konji so berzni, urni, lepi — in svojimu gospodarju do smerti zvestí. Ali veste zakaj? Arabec, poldivjak, svojiga konja ljubi, ga čedi, varuje, oskerblja, in raji sam gladuje, kakor de bi ljubo živinče stradati vidil. Njegovo kluse je vse njegovo premoženje, vse njegovo blago — to on vé. Ako bi naši kmetje to premislili, in prav spoznali, bi gotovo konjarje, volarje, in kravariče skerbno zbirali; varčlivo na njih opravke gledali, in za svoje živinčeta o pravem času dosti dobre kerme perskerbeti ne zanemarili. Njih prid to terja. Kaj si more kmet z burno in slabo živino pomagati?

*) Mislijo nekteri, de bi prav bilo, v posodi nekaj zgrete kerme, ko kvas pustiti.

Revež terpi z njo vred, in se moti ako misli, de s takim terpljenjem si nebesa služi. — Lenuh, ki je, je svojih rev sam kriv, in bo še odgovor dajal večnemu Sodniku, ko zanikerni hlapec, ki je svoj talent zakopal, namest de bi ga bil na obresti razposodil. Pervi pogoj dobriga kmetovanja je lepa reja živine; kmet, ki tega ne razume, naj gre rakom žvižgat.

(Jadranski Slavjan.)

Splošno razjasnjenje zastran davšin, ktere bi imele nehati brez odškodovanja.

Ukaz 12. septembra 1849 §. 9. podeli deželni komisii pravico skleniti, ali ni morebiti še kaj pod drugimi imeni obstoječih davšin, ktere se imajo po odločbah postavbe 1. septembra 1848 in patenta 4. marca 1849 za davšine brez plačila odpravljene, spoznati. Kér deželni komisii vse davšine še niso znane, je distriktnim komisijam naloženo, pri opravljanju svojih opravil lastnost vsake davšine na tanjko presoditi in posebno na to gledati: zakaj de je prvič vpeljana bila. De bi te komisijske opravila polajšali, podamo sledeče razjasnjenje v presodbo.

Razun v ukazu 12. septembra 1849 omenjenih davšin bi imele še brez odškodovanja nehati:

1. Vse odrajtvila, ktere so že po poprejšnih postavah overžene bile. Take so desetina od čebel, ktera je bila že po patentu 8. aprila 1755 §. 7. odpravljena; — maje (Maibäume) so bile tudi že v mnogih postavah prepovedane, zato, kér je postavljanje maj borštam zavoljo pokončanja drevja škodljivo.

2. Odrajtvila rib, rakov, polžev, polhov, kun (Marder, edle Marder, Steinmarder), kreguljev (Sperberhühner), gób, divjiga sadja, kostanja, ježic, želoda, polhoviga denarja (Bilichgeld) — i. t. d. Patent 4. marca in ukaz 13. septembra 1849 le imenujeta natorne odrajtvila od kmetijskih pridelkov za odškodovanje, med ktere se gôr imenovane živali in zemljišne sadja ne morejo šteti, torej tudi ne odškodovati.

3. Vsi obertnijski pridelki raznih imén, namreč: kerčmarski denar (Tafferngeld), grés, ječmenova kaša, ajdova kaša, zmes, (Mühlgemische), olje, sir, skuta, pogača, škafi, pepél, vosek, trala za sekati (Hackstock), suhe jabelka in hruške, goveji jeziki (Rindzungen), pleča ali gnati, platno, kruh, pirhi, klobase, skorne iz klobčine, volna i. t. d. Že iména téh odrajtvil dokazujejo, de ne izvirajo iz zaveze podložitva, ampak de so bili večidel iz osebniga podložitva, iz gospóskine sodne oblasti in iz politiškiga oskerbníštva vpeljani. Posebno moramo opomniti, de so gospóske nekđaj privoljenja za obertnije delile, in si zato kako odrajtvalo obertnijskih pridelkov izgovorile, kakor pri mlinarjih, ki so zavoljo mlinarstva zmes, kašo i. t. d. odrajtovali. Take mlinarske odrajtvila je že ukaz notranjo-avstrijanskiga poglavarstva 9. decembra 1789 pod številko 5334 overgel.

4. Vse odrajtvila zavoljo foktijskih pravic (Vogtheyrechte). Take odrajtvila so bile zastran foktijskiga varstva vpeljane, in kér je to varstvo že davnej nehalo, kmet pa že dostikrat primoran bil, sam sebe varovati, je prav, de nehajo brez plačila. Take odrajtvila so: foktijski denar (Vogtheygeld), foktiško žito, kakor pšenica, ječmen, réž i. t. d. (Vogtheygetreide), foktiške kokoši, foktiško predivo, foktiški kopuni, foktiške jagneta, denar za foktiške derva (Vogtheyholzgeld), foktiška služba (Vogtheydienst) i. t. d.

5. Vse odrajtvila zastran selskiga gospodarstva (Dorfherrlichkeit). To gospodstvo je obseglo varstvo na semnjih in žegnanjih, volitev in poterjenje županov i. t. d. Med take odrajtvila se štejejo vavptška pra-

vica (Amtmannshafer), davk za volitev župana (Richterwahlgebühr), varstvinu denar za seljša (Schutzgeld von Ansiedlungen), štantni denar na semnjih in žegnanjih (Standgeld), dvorni denar (Hofschilling) i. t. d.

6. Davšine za ceste bi imele tudi nehati brez odškodovanja, zato ker je popravljanje cestá dolžnost soseske. Kar pa brodovine in mostovine zadene, je bilo že govorjeno.

(Konec sledi.)

Sadjoreja v Kočevju.

Kdor sploh Kočevsko kamnito, pusto in nerodovitno zemljo pozná, in vé, de mora več kot trideset jezerov prebivavcov preživiti, se ne bo čudil, de morajo pridni Kočevjarji s svojimi težkimi krošnjami po mestih, tergih in vaséh križem svet hodit, in z mnogoverstnimi kupčijami kruha iskat, kteriga od svoje nerodovitne in za toliko ljudi tudi premajhine deželice ne morejo dobiti.

Kočevjarjev posebna lastnost je pridnost. Dokler možki po ptujih krajih kervave denarje služijo, obdelujejo domá pridne ženske svojo borno zemljo, ktera se kakor mačoha vonder včasi tistim dobra skaže, ki se je pridno deržijo. Sploh je Kočevska zemlja res nerodovitna; posebno za sadje, ktero le tú in tam kaj prida prinese. Vender tudi na Kočevskim ne manjka pridnih sadjorejcev. Sebi, svojim sosedom in nastopnikom vsaj nekoliko živež pomnožiti in prihodke zboljšati, si mendetežko kdo po Kočevji toliko s sadjorejo prizadeva, kakor Andrej Kozler na Kočevski Reki, gruntar in mlinar pod hišno številko 60. On je že pred več leti lepo vertno šolo napravil, in jo z mnogoverstnimi žlahtnimi drevesci napolnil. V njegovi vertni šoli se najdejo mnoge pleména žlahniga in imenitniga sadja, ne le domačiga, ampak tudi ptujiga, postavim, visoke drevesa, pa tudi pertlikovci. On si ni pa le za-se lepe verte zasadil, in puste kraje z drevjem napolnil, ampak skorej celi Reški okolici veliko sadniga drevja zaredil, in ga s cepljenjem požlahnil. Ta pridni vertnar in zares hvale in posnemanja vredni sadjorejecer še ni ud naše kmetijske družbe, in tudi svetinje, pridnim sadjorejcam namenjene, še ne nosi na persih, gotovo pa zavolj svojih velikih zaslug v vertnaríi in sadjoreji oboje zasluži. Naj bo tedej ime verliga možá drugim imenitnim sadjorejcam naše ljube krajske dežele prišteto. *)

V Getenici 8. aprila 1850.

A. Namre.

Popis Cerkníškiga jezera na Notrajskim.

(Dalje.)

Spomina vredni ste še postranski votlíni Uranja Jama in Suha Doljca.

Uranja Jama za zadnjim jezeram med otoškim Oberham in Bubnarcama je ponosno stoječa pečína, kjer senca ljubitejja naravske lepote o poletni vročini k počitku na mahovo klop kar mično in ugodno vabi. Scer Uranja Jama uljudno sprejémlja gostí, in jim pod kamnito streho s hladno, kakor vledenec čisto vodo streže, — ali kakor hitro se množica jezerskih votlín zdrami in začne jezeru natakati, tudi Uranjo-jamska natakerca serdito gostvavce, ako nočejo utopljeni biti, požene, in le jezeru, milčiku svojimu, vso pazljivost z obilnim natakanjem nakloni.

Druga imenitna postranska votlína je Suha Doljca ravno jezerski vasi nasprot. V njo se kakih osemdeset sežnjev nekoliko navzdol in v nekterih krajih zavoljo

*) Prihodnja podružnica v Kočevju gotovo ne bo pozabila pridnih mož svoje okolice po vrednosti priporočiti. Vred.